

Det var en gang et nesten- menneske...

Arkeologene jublet da de endelig fant
Jonny's Child (1,75 millioner år gammel).

Tekst: **HENRIK VOGT** i Olduvai Gorge, Tanzania

VIKTIG FUNN

I 1960 ble det eldste, redskapsbrukende medlem av menneskeslekten funnet.

OLDUVAI I TANZANIA. Det er her historien begynner. I Riftdalen, som strekker seg gjennom Afrika fra nord til sør. Mot vest ligger Serengeti-sletten, mot øst det like ville og dyrerike Ngorongoro-reservatet.

Vi står på kanten av en revne. En elv har skåret seg lag for lag ned i savannen og gravd for arkeologene. Revnen heter Olduvai Gorge. Her har våre forfedre bodd. Ikke i tusener, men millioner av år. Og ikke minst, det er her nedtegnelsen av menneskeslektens tidligste historie for alvor skjød fart for 50 år siden.

Tidsreise. Kurator ved Olduvai, Paul Masaki, viser vei ned i revnen. Hvert lag med sand og jord er en epoke. Langs stien ligger fossiler av både nålevende og utdøde dyr strødd. De er så vanlige her at de får ligge, forklarer Masaki. En masai gjeter og geitene hans står på kanten og ser ned på oss. Han står på lagene der vi, Homo sapiens, har levd. Lagene lenger nede tilhører eldre forfedre, og på 1,2 millioner års dyp, rundt 30 meter under savannetaket, er Homo erectus funnet.

Vi når bunnen. Det står en kubeformet, liten sten på bakken her. Det er en slags gravsten for det tidligste redskapsbrukende medlemmet av menneskeslekten som er funnet til nå. «OH 7, 1960» står det på den. Olduvai hominid 7. Hva skjedde akkurat her for 50 år siden?

Handyman. Det berømte arkeologparet Mary og Louis har i 1960 gravd her siden 1931. Arkeologene kjenner på dette tidspunktet til nyere medlemmer av menneskeslekten på den ene siden, for eksempel neandertalerne og Homo erectus, og på den andre

FOTO: AP PHOTO/ROBERT F. SISSON

ARKEOLOGSTJERNER: Ekteparet Louis og Mary Leakey brukte livet på å fortelle menneskehetens tidlige historie i Olduvai Gorge. Men det var sønnen Jonathan som gjorde det mest spektakulære funnet.

siden nærmenneskene Australopithecus. Men de mangler det imellom, det første medlemmet av menneskeslekten.

Louis har funnet stenøkser og stenkniver, såkalte Oldowan-redskaper, oppkalt etter Olduvai Gorge, der de først ble funnet. De er de eldste menneskelagde redskapene vi kjenner. De er runde på én side og skarpe på den andre og kan brukes som kniv eller håndholdt øks. Tunge, med passform for en neve. Grip en, og du tenker at den som laget den, kunne fått en viss tilfredsstillelse av godt håndverk. De kan være mer forseggjorte enn strengt nødvendig. Disse gjenstandene representerer tiden da vi ble mer mennesker enn aper.

Derfor leter Louis og Mary Leakey etter «Handyman», den som laget redskapene. Den første i menneskeslekten. I 1959 finner Mary et 1,75 millioner år gammelt fossil. Det får etterhvert navnet Australopithecus boisei. Hun finner skapningen midt mellom stenredskapene, og Louis utbasunerer at det er Handyman. Det virker sannsynlig, det finnes jo ingen mer avansert skapning som lever på samme tid. Eller?

50 år siden. 4. november 1960. Det er Jonathan Leakeys 20-årsdag. Han er sønn av Louis og Mary. Jonathan har arbeidet en tid i den ubønhørlige afrikanske solen på en del av utgravningsstedet han har fått satt av til seg. Så gjør han en av arkeologiens største oppdagelser. Det han finner i bunnen av Olduvai Gorge, her ved den kubeformete «gravstøtten», er restene av et barn eller en ungdom. Ut av sanden skraper han underkjeven, deler av hodeskallen og 21 håndknokler.

Jonathans oppdagelse kommer som et sjokk på Leakey senior. Han sender bud etter den sørafrikanske anatomen professor Philip Tobias, som har farten Afrika rundt og er kontinentets fremste ekspert på forfedrenes anatomi.

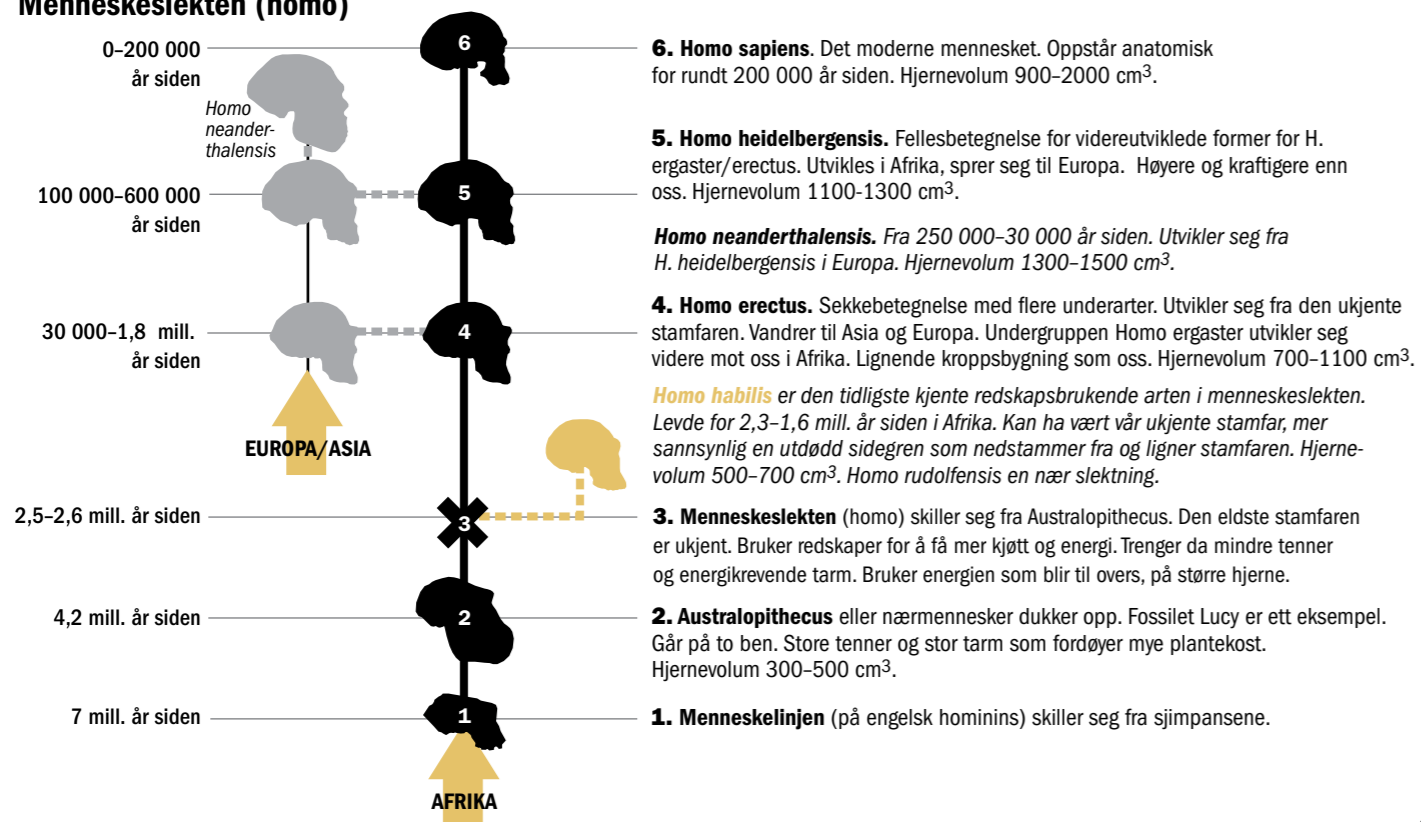
– Quick, quick, sa de. Vi har et barn! forteller Tobias til A-magasinet fra Johannesburg. Han er i dag 85 år gammel.

Tobias haster til Olduvai og pusler sammen fossilet som han kaller Jonny's Child etter Jonathan. Han regner ut hjernevolumet hos et voksent individ og konkluderer overveldig med 680 kubikkcentimeter. 50 prosent mer enn hos Australopithecus, men likevel noe mindre enn

JONNY'S CHILD (OH 7): Disse delene av et barn skrev verdenshistorie for 50 år siden. I tillegg gravde Jonathan Leakey opp delene av en hånd som kunne gripe et redskap. Flere andre fossiler er funnet av Homo habilis, og sammen gir de et helhetlig bilde.

Menneskeslekten (homo)

Arkeologene har forventet hos tidlige mennesker. Håndknoklene, spesielt tommelen, gir et presist og kraftig grep. Jonathan har funnet en redskapsbruker, som får navnet Homo habilis. Det dyktige mennesket. Leakey og Tobias mener de har det eldste kjente medlemmet av menneskeslekten.

Kjøttue. Men hva vil det egentlig si å være et medlem av menneskeslekten? Det har vist seg at allerede nærmenneskene Australopithecus kunne gå på to ben, og for Leakey og Tobias var det først og fremst to ting som gjaldt: Kroppsbygning, spesielt hjernestørrelse, og bruk av redskaper.

Zoolog Torfinn Ørmen har nettopp utkommet med boken *Historien om oss*. Han forteller at menneskeslekten på mange måter er barn av istid og tørke. En Australopithecus måtte finne på noe nytt. Den fikk kjøtt på hjernen.

– De første steinredskapene som vitner om skikkelig god materialforståelse, dukker opp med istiden for rundt 2,6 millioner år siden. Det er tørke i Afrika og lite mat. Å slakte et

dyr med bare hendene er umulig. Derfor spiser nærmenneskene mest planter. Så får en eller annen med stor nok hjerne en veldig god idé. Denne en eller annen oppdager at man kan skjære seg gjennom dyrehud med skarpe steinredskaper. Denne en eller annen kan ses som det første medlemmet av menneskeslekten. En eller annen får tilgang på kjøtt på en helt ny måte. En større hjerne krever mye energi. Kjøtt er veldig energirik og gir mulighet for utvikling av enda større hjerne, som igjen gir muligheter for å skaffe enda mer kjøtt. Og så videre på vei mot oss, sier han.

Ukjent stamfar. Men er Homo habilis den ukjente stamfaren menneskeslekten? Forskerne vet ikke. Stamfaren skilte seg trolig fra Australopithecus for 2,5-2,6 millioner år siden, og alt i alt er den hyllet i like stor mystikk som for 50 år siden.

Det forskerne vet, er at Jonny's Child og de andre fossilene av Homo habilis som er funnet i dag, representerer en utdødd sidegren på stamtreet. De eldste levningene etter Homo habilis er 2,3 millioner år gamle, men

de første gode funnene er 1,75 millioner år. Homo habilis-individer som levde såpass sent, kan ikke være våre forfedre, fordi vi nå vet at en mer videreutviklet art også eksisterte på dette tidspunktet. Dette er Homo erectus, som helt sikkert er en forfader.

Spørsmålet blir hvem som utviklet seg til Homo erectus. Det er grovt sett to muligheter:

Den ene er at stamfaren er en art som er ikke er funnet ennå, og som utviklet seg både til Homo erectus og Homo habilis.

Den andre er at det var Homo habilis, som eksisterte allerede for 2,5-2,6 millioner år siden. Arten kan så ha skilt seg i to grener. En som ga opphav til Homo erectus og oss, og en som ikke utviklet seg så mye og dukker opp igjen som Jonny's Child 800 000 år senere.

Svaret får vi ikke før forskerne finner flere levninger fra menneskeslekten start. De fortsetter å lete flere steder i Afrika. Men Homo habilis regnes fortsatt som det hittil eldste redskapsbrukende medlemmet av menneskeslekten.

– Uansett er Homo habilis det

Når budrunden på drømmeboligen setter i gang er en treig bank det siste du trenger.

**BOLIGLÅN
HURTIGSVAR
GARANTI**

Vi garanterer svar innen 3 timer.
Les mer på fokus.no/garantier

Fokus lønner seg

Fokus Bank
filial av Danske Bank

FOTO: HENRIK VOGT

DER HISTORIEN STARTER: Det er få steder i verden det historiske suset blåser kraftigere enn på kanten av Olduvai Gorge i Tanzania.

☞ vi har funnet som ligner mest på hvordan vår slekt så ut i starten, forklarer Torfinn Ørmen.

Viktig historie. Philip Tobias ser tilbake på funnet av Jonny's Child 50 år etter.

– Også i dag er spørsmålet om når vi oppsto, svært viktig, både for vitenskapsfolk og legfolk. Homo habilis ga oss det første innsynet i hvordan denne stamfaren kan ha sett ut. Det som var viktig den gangen, var at vi for første gang hadde en hominin (se faktaboks, journ. anm.), 1,75 millioner år gammel, som viste økende hjernestørrelse uten at kroppen som helhet var blitt større. Dette representerer et kritisk øyeblikk i menneskeutviklingen. Homo habilis bar bud om en hominin med større hjerne, og plasserte seg dermed tydelig på veien mot oss, forklarer anatomen.

Vi står fortsatt ved den kubeformete «gravstøtten» i Olduvai Gorge. Hvordan hadde det sett ut hvis vi hadde gått et par millioner år tilbake i tid på dette stedet? Jo, et frodigere landskap – og en innsjø. Og så står vi står ansikt til ansikt med Homo habilis. Han er drøyt en meter høy, veier 40 kilo og i hånden holder han en steinkniv. Men oppfatter vi dette som et menneske?

Torfinn Ørmen er usikker.

– Jeg oppfatter nok møtet som ganske creepy. Det er ikke en ape, men likevel for apeliggende til å være helt menneske. Det er kroppsproporsjonene. Han har mindre skalle og mer snute enn meg. Hvis jeg fikk

undersøkt tennene, ville jeg sett at de ligner mye mer på våre enn på apers. Samtidig har de mer etter mye planteføde og en apeliggende livsstil. Han har lengre armer og klatrer nok mye i trær. Fingrene er kanskje litt lengre, men tommelfingren ligner vår, og han har flate, følsomme fingertupper som oss. Føttene og ganglaget er også som vårt, og han har ikke apenes store, plantefordøyende mage. Han har mindre muskler enn menneskeapene, men kan kompensere med redskapet han holder. Han står midt i overgangen mellom menneskeaper og mennesker, men er mer menneskeaktig enn apeaktig. Sånn sett kan du si han er det nærmeste vi kommer en missing link i dag, sier Ørmen.

– Kan du kommunisere?

– Si det. Han kan ikke prate som oss. Men han bruker mange lyder, og når den verdenskjente gorillaen Koko har større ordforråd på tegnspråk enn endel mennesker, er i alle fall ikke han her noe dårligere. Men det er ingen umiddelbar kommunikasjon. Vi er forskjellige, sier Ørmen.

a-magasinet@aftenposten.no

Kilder: Historien om oss, Torfinn Ørmen, Humanist Forlag (2010). Big History, David Christian, The Teaching Company. Human Prehistory, Brian Fagan, The Teaching Company. The hominin fossil record, Bernard Wood, Journal of Anatomy (2008). The First Humans – Origin and Early Evolution of the Genus, Springer forlag (2009). BBC 4 - A history of the World in 100 Objects.

FOTO: HENRIK VOGT

HVILESTED: Jonny's Child la seg ned og døde her ved en innsjø for 1 750 000 år siden. I bakgrunnen kurator Paul Masaki.

BOKA SOM GJELDER!

Ken Follett

Kjempenes fall

Storslått historisk roman fra Ken Follett! *Kjempenes fall* er første bind i ny trilogi. Vi følger fem familier fra USA, Russland, Tyskland, England og Wales gjennom første verdenskrig og den russiske revolusjon. Nr 1 på bestselgerlistene i Danmark!

I Wales har Billy sin første arbeidsdag i gruva, som faren og bestefaren før ham. Men det ligger forandring i luften. Mange av gruvearbeiderne er blitt sosialister og ser med beundring på bolsjevikenes opprør i Russland. Her planlegger to brødre å emigrere til USA, men et mord, en kvinne og en revolusjon gjør at ting ikke går helt som de hadde tenkt.

I London strever det konservative aristokratiet med å holde på sine privilegier. Samtidig er kvinnebevegelsen i fremmarsj, og den vakre lady Maud Fitzherbert er blant dem som kjemper for å få stemmerett. Under slike forhold er krigstrusselen ikke bare et onde. Folket trenger noe å samle seg om. Og mens nye allianser inngås, blir gamle brutt, og Mauds forhold til tyskeren Walter von Ulrich går harde tider i møte. Er deres kjærlighet sterk nok til å overleve en verdenskrig?

nå kr
399

ord. pris kr 449,-

Den perfekte farsdagsgaven!

Ken Follett

Ken Follett ble født i Wales i 1949. I 1978, 29 år gammel, kom gjennombruddet! *Nålen* ble en formidabel bestselger, og gjorde Follett til millionær over natten. Follett var nyhetsreporter bl.a. ved London Evening News. Han var ansatt i forlaget Everest Books fram til 1977, da han ble forfatter på heltid. Sin første roman skrev Follett i 1973, og skrev deretter ni romaner, flere under pseudonym, før han slo igjennom.

Karl Johan
Oslo Lufthavn
Bogstadveien

Byporten
CC Vest
Colosseum

Grønland Basar
Kolbotn Torg
Litteraturhuset

Oslo City
Ringnes Park
Storo Storsenter

Flesland
Torp

TANUM

www.tanumbokhandel.no